

Història i historiografia de la literatura catalana

Capítol 21

L'avantguardisme. Influència del futurisme i el cubisme literari a Catalunya

Ferran Gadea ¹

L'avantguardisme

El període del **1918** al **1939**, època d'entreguerres, correspon a un dels moments de plenitud artística d'Europa, alhora que suposa el naixement de l'art i la literatura moderns: les **avantguardes**. Com tantes vegades s'ha dit, el segle XX comença al novembre del **1918**, l'endemà de l'armistici de Versalles, que clou el primer conflicte mundial, la **Gran Guerra**. És ara quan, en un ambient de crisi generalitzada, triomfen un grup important de corrents artístics que proclamen la ruptura, alguns de provinents de la primera dècada. L'impacte psicològic del conflicte del **1914-1918** (amb tretze milions de morts, la intervenció per primera vegada del gas i de l'aviació com a elements bèl·lics, un cens de baixes amb més víctimes entre la població civil i a les trinxeres que als camps de batalla) és gran entre la població europea, i evidencia la crisi de la **burgèsia**, classe dirigent des del segle XIX a tot el continent industrialitzat. Aquest fracàs polític i les seves diferents manifestacions (l'Anglaterra postvictoriana, la França republicana i l'Alemanya del **Kàiser**) invaliden també el projecte cultural burgès. Per primera vegada una nova classe social —el proletariat— s'alça a Rússia i proposa uns models socials i culturals innovadors i revolucionaris, tot marcant l'alternativa a l'esgotament burgès. D'aquí el **caràcter doble, de revolució moral i revolució artística, que presideix l'esperit inspirador dels manifestos avantguardistes, element clau per a entendre el caràcter militant d'aquests moviments, que sovint comporta el compromís polític d'uns artistes que —llevat dels futuristes— es decanten per l'esquerra europea. Luís Buñuel, Pablo Picasso, Rafael Alberti, André Breton, Louis Aragon** i d'altres canalitzaren el seu sentiment de revolta i el sentit del seu compromís amb la revolució a través d'una militància activa al **Partit Comunista**. Cal dir, però, que amb la crisi dels anys trenta i (enfrontament **Stalin-Trotski** molts d'ells abandonen el partit. Aquest compromís amb la revolució es fa present a les obres: «*Canto la lluita*» és el títol del poema que obre *L'irradiador del port i les gavines* (**1921**) de **Salvat**; «*Poeta en la calle*» explicita la situació de **Rafael Alberti** al juliol del **1936**. El

¹ Extret de BORDONS, Glòria i SUBIRANA, Jaume (eds.) *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Proa & UOC ('Biblioteca Oberta/ Àgora', sn.), 1999. pàg. 131-139.-

Guernica de **Picasso** o *Aidez l'Espagne* de **Joan Miró**, ambdues obres presents a l'Exposició Internacional de París (1937), exemplifica la fidelitat dels artistes a la República i a la democràcia. «*L'Oda a Lenin*» de **Maiakoski**, el cinema de **Chaplin** o el teatre revolucionari de **Brecht** manifesten un esperit comú de revolta antiburguesa i una identificació amb la causa del proletariat.

El terme «**moviments d'avantguarda**» inclou ja algunes precisions. D'entrada, al·ludeix a una pluralitat de manifestacions artístiques ben diferenciades, ja que es tracta d'una successió accelerada de moviments i corrents, de vida efímera i projecció ràpida que tenen en comú:

- 1) el desig de ruptura amb la tradició artística i amb el model burgès de cultura,
- 2) l'afany de recerca i experimentació, i
- 3) la difusió immediata dels corrents estètics innovadors més enllà del país d'origen, habitualment a tot el continent europeu.

El terme *avantgarde*, de **semàntica bèl·lica**, fa referència a l'**objectiu d'agressivitat i lluita**, de **destrucció** de l'heretatge cultural burgès. Expressat en francès, posa en relleu el gran paper representat per París, capital artística de l'**avantguarda**, centre aglutinador de creadors i intel·lectuals. Als nombrosos artistes nascuts a França —**Reverdy, Apollinaire, Aragon, Braque, Matisse, Breton, Lèger, Soupault**— s'incorporen ràpidament grans renovadors procedents de qualsevol indret de la cultura europea o americana: **Picasso, Marinetti, Chagall, Tzara, Paz, Gris, Rivera, Miró, Dalí...**

Les **avantguardes** constitueixen una **successió vertiginosa de moviments** on cada corrent nou ataca amb violència l'anterior, que considera integrat: **cubisme, fauisme, expressionisme, futurisme, imaginisme, constructivisme, creacionisme, ultraisme, vibracionisme, cubofuturisme, suprematisme, dadaisme, surrealisme...** Sovint els moviments prenen noms diferents en els diversos països de projecció i esdevenen adaptacions dels moviments matriu. Tant el **creacionisme** com l'**ultraisme** barregen aspectes del **cubisme** francès i del **futurisme** italià, semblantment a la síntesi operada per **Salvat-Papasseit** o, de manera més explícita, a la realitzada per **Malevitx** i els **avantguardistes russos** sota el terme **cubofuturisme**. De fet, la historiografia sobre aquesta època diferencia dues grans etapes: la **primera avantguarda**, també anomenada **avantguarda històrica**, del **1906 al 1924**, que inclou el **cubisme**, el **futurisme** i el **dadaisme** com a moviments originals, i un segon període, hegemonícat ocupat pel **surrealisme**, el manifest del qual data del **1924**. Aquest darrer moviment (que caldria traduir per **superrealisme**) és el més sòlid, i el que, a més d'assimilar gran part de les propostes anteriors, inaugura nous àmbits per a la creació: el món de l'inconscient, la matèria onírica, els procediments de l'escriptura i la **pintura automàtica...** La seva vigència, molt més dilatada, s'estén fins a la **Segona Guerra Mundial** o fins l'any **1947**, quan se celebra la **II Exposició Internacional de pintura surrealista**.

Les **avantguardes** transformen tots els àmbits i revolucionen tots els aspectes de la creació: l'arquitectura (**Le Corbusier, Sert**), l'escultura (**Giacometti, Miró, Calder**), la música (**Stranvinski, Mompou**), el cinema (els **germans Marx, Chaplin, Buster Keaton, Buñuel**) o, per camins plurals, el teatre: de l'absurd (**Ionesco**), de la crueltat (**Artaud, Strinberg**), revolucionari (**Brecht**)... En dues àrees específiques el resultat és, encara, més espectacular: la poesia i la pintura. L'aventura viscuda per la pintura, en constant experimentació, del **cubisme** a l'abstracció, situa el segle actual com el període més dens i suggestiu del gènere: **Picasso, Braque, Modigliani, Duchamp, Picabia, Ernst, De Chirico, Chagall, Malevitx, Kandinski, Klee, Magritte, Dalí, Miró**... De manera semblant, la poesia reflecteix un trajecte evolutiu que oscil·la de la ruptura formalista i el joc geometritzant de l'escriptura (el **cal·ligrama**) a l'enumeració il·lògica d'imatges i sensacions (escriptura automàtica), de vegades expressada en versos lliures (**Cernuda, Eluard**), d'altres en sonets (**Diego, Foix**). Alguns dels grans noms de la poesia universal van units a l'aventura accelerada, plena de troballes lingüístiques i d'imatges agosarades, de les avantguardes.

El cubisme (1907)

Cronològicament, el **cubisme** obre les avantguardes. Els orígens del moviment, clarament pictòrics, remunten al **1906-1907**, quan **Pablo Picasso**, instal·lat a París després del seu període d'aprenentatge a Barcelona, enllesteix un quadre ràpidament considerat el pòrtic de la pintura moderna: *Les demoiselles d'Avignon*. L'obra esdevé una fita en la història de la pintura i els artistes residents a París desfilen pel taller de l'autor. De retorn, **Picasso** passa l'estiu a Sant Joan de Ribera d'Horta; testimoni documental d'aquesta estada és la cèlebre sèrie de la fabrica i les cases de Sant Joan. Aquestes obres, conjuntament amb *Les maisons à l'Estaque* de **Georges Braque**, inauguren el moviment i en defineixen els elements característics. Poc després, davant d'una exposició on predominen obres de la nova estètica, el crític **L. Vaucells (Henri Matisse**, segons altres) pronuncia la cèlebre frase que, sense voluntat definitòria, acabaria designant el moviment: «*Això són capricis cúbics.*» Per menyspreu, apareixia el terme que obria la **pintura avantguardista**, i que proposava una **nova manera d'entendre l'espai i la realitat, immòbils en la seva percepció des del Renaixement**. Culmina aquí el desig revolucionari de cercar una visió nova, inèdita, de la realitat, basada en la **llibertat de l'artista i expressada en nous paràmetres estètics**. El **cubisme** suposa la **recerca de l'essencialitat**, i en la consecució d'aquesta fita **elimina tot allò que sigui secundari, decoratiu o sentimental**, mentre situa l'objecte en el punt central de tot l'esforç artístic, dotant l'obra de **màxima autonomia**. El **cubisme** rebutja la còpia directa de la realitat i n'ofereix la **reelaboració mental a través de la recerca de l'estructura**. El **cubisme** és un **estil cerebral, calculat, fruit de la reflexió racional**, lluny del colorisme sensorial del **fauvisme** o de l'**expressionisme**; és el **preludi de l'art conceptual**, ens situa **en la ruta de l'abstracció**.

La gran aportació del **cubisme** literari és el **cal·ligrama**, iniciat per **Guillaume Apollinaire** en diferents publicacions des del **1914** i recollit en volum el **1918**. El **cal·ligrama** suposa l'expressió absoluta de la revolta en el camp de la poesia: el poeta s'allibera de la rima, la mètrica i l'estrofisme i sotmet la cal·ligrafia al dibuix del tema exposat. El **cal·ligrama** és la geometrització de l'escriptura, un intent de trencar les barreres separadores entre les diverses disciplines artístiques provocant la sensació de volum i simultaneïtat en el lector. A més d'**Apollinaire**, el **cal·ligrama**, un gènere de conreu gairebé exclusivament francès, és present en l'obra de **Pierre Reverdy** i de **Pierre Albert-Birot**. El darrer, fundador del **nunisme**, dirigeix la revista "*Sic*" (**1916**), juntament amb "*Nord-Sud*", les dues publicacions més significatives. Els dos autors exerciran una certa influència sobre l'**avantguarda catalana** i especialment sobre els textos inicials de **Salvat-Papasseit**. El **cal·ligrama** és encara viu avui en la poesia visual. També la **narrativa s'enriqueix amb tècniques cubistes** (*juxtaposició de plans narratius, simultaneïtat d'accions, sincronia del temps, ruptures seqüencials...*) a l'obra de **Max Jacob** o **Blaise Cendrars**. Molts d'aquests recursos els retrobarem incorporats a la novel·lística de la «**generació perduda**» i del «**realisme màgic**» sud-americà.

El futurisme (1909)

Els orígens i propostes del **futurisme** són fàcilment determinables. Al febrer del **1909**, **Filippo Tommaso Marinetti**, teòric i difusor del moviment, publicava el *manifest del futurisme* al diari "*Le Figaro*". El **futurisme** és un *moviment innovador, que canta el demà i el progrés industrial com a elements del futur*. D'aquí deriva la seva actitud adversa envers la tradició, que proposa eliminar: «*Noi vogliamo distruggere i musei, le biblioteche...*» Més que antihistòrics, els **futuristes es reclamen al marge de la història, ahistòrics**. Aquest plantejament va acompanyat d'una **exaltació de la violència, de l'heroisme, del militarisme i de l'enfrontament bèl·lic**, «*Vogliamo glorificare la guerra, sola igiene del mondo*», a la vegada que condemnen el **feminisme** i el **moralisme**. **Des d'aquesta òptica no sorprèn gaire que acabessin esdevenint l'estètica del feixisme italià**. El culte a la modernitat és també sintetitzat per una altra frase del manifest esdevinguda lapidària: «*Un automobile ruggente ...è piú bello della Vittoria di Samotracia*.» Si la comparació evidencia el rebuig del classicisme i la tradició, l'exaltació inicial inaugura dos temes nous: la **fascinació per la velocitat i pels descobriments tècnics fruit de la revolució industrial: l'automòbil, el far, el ferrocarril, la ràdio, el transatlàntic, el telègraf, l'aeroplà**. Aquest **maquinisme** fixa la ciutat industrial i els seus elements com a font d'inspiració artística.

Enllà dels temes, el **futurisme** renova l'expressió. Al «*Manifesto tecnico della letteratura futurista*» (**1912**), **Marinetti** proposa una escriptura nova, on elimina l'ús de majúscules i minúscules, signes de puntuació, adjectius i adverbis, així com les preposicions i conjuncions, per a donar a la llengua essencialitat i dinamisme. Igualment, proposa la supressió de la flexió verbal, substituïda per l'ús de l'infinitiu —per raons d'objectivitat— i la utilització de signes propis de l'expressió

algebraica: ..., +, -, x, =. Moviment inicialment literari, aviat sorgeix un grup de pintors seguidors de l'estètica postulada. Els més destacats —**Umberto Boccioni**, **Giacomo Balla**, **Cario Carrà**, **Luigi Russolo**— signaren el manifest «*La pittura futurista*» (1910), on **insisteixen en els aspectes anteriors, ara aplicats a la plàstica, amb una autèntica obsessió per suscitar en l'espectador sensacions de moviment, dinamisme i velocitat.**

En estat pur, el moviment és d'àmbit italià, però fusionat de forma simbiòtica amb el **cubisme** està molt present en la majoria dels moviments europeus de la primera **avantguarda**: **constructivisme**, **ultraisme**, **creacionisme**, **imaginisme**, **cubofuturisme**, i de manera força remarcable en la primera etapa de **Salvat-Papasseit**.

La primera avantguarda catalana (1915-1924)

La primera **avantguarda** catalana coincideix sincrònicament amb l'**avantguarda europea** i es caracteritza per l'existència d'una **pràctica rupturista a cavall del cubisme i del futurisme**. Com a la majoria de països europeus, els autors catalans verifiquen, sobre propostes anteriors, una síntesi amb la inclusió d'elements originals. La cronologia d'aquesta primera etapa és definida per la publicació el **1915** del primer **cal·ligrama** en llengua catalana i per la mort de **Joan Salvat-Papasseit** el **1924**, el mateix any que **Breton** feia públic el *manifest surrealista*.

Aquesta primera fase coincideix amb la crisi del **noucentisme**, que viu la desaparició dels seus dirigents principals —amb la mort sobtada de **Prat de la Riba** (1917), la deserció d'**Ors** (1920) i l'exili voluntari de **Carner** (1921)—, i amb una de les èpoques més trasbalsades de la vida política catalana, sacsejada per la convocatòria de vagues, la repressió obrera, l'aparició del pistolerisme blanc, l'aplicació de la Llei de fugues, la crisi de la **Lliga** amb la formació d'**Acció Catalana** (1922), la cadena d'atemptats i assassinats, l'eliminació dels grans líders sindicals (**Francesc Layret**, el **Noi del Sucre**)... Una situació que agreuja la crisi de la **burgèsia** i compromet el model cultural inspirat des de la **Mancomunitat**.

De fet, aquest període no registra la presència de grups organitzats com s'esdevindrà posteriorment (grup de Sitges, la Colla de Sabadell), sinó que es caracteritza més aviat per l'acció individual d'unes personalitats, coincidents en la voluntat de crear un art nou i de renovar l'expressió literària autòctona. **Al centre d'aquesta activitat, hi ha la figura de Joan Salvat-Papasseit, veritable difusor dels corrents avantguardistes literaris en la societat catalana, unit per raons d'amistat i coincidència en els programes estètics amb els pintors Joaquim Torres-Garcia i Rafael Barrades, animadors del vibracionisme.** **Salvat** és promotor de les principals revistes del període —“*Un enemic del poble*” (1917-1919), “*Arc Voltaic*” (1919), i “*Proa*”— i redactor de manifestos. També és autor del primer volum de poesia a les literatures peninsulars on els «*mots en llibertat*» reivindicats per **Marinetti** i els **cal·ligrames** difosos per **Apollinaire** substitueixen les estrofes i els

versos de regularitat mètrica: *Poemes en ondes hertzianes* (1919). A l'entorn de **Salvat** cal recordar els noms de tres figures més, claus en el procés d'introducció de les novetats de l'**avantguarda**: **Josep M. Junoy**, crític i poeta; **Joaquim Folguera**, traductor de **Reverdy**, **P. Albert-Birot** i **Apollinaire**; i **J.V. Foix**, que a més de dirigir la revista "*Trossos*" (1915-1917) observa a distància els esdeveniments, publica articles i redacta textos de creació destinats, momentàniament, al silenci.

Per a la germinació i gestació d'aquest escenari favorable a l'**avantguarda** és important tenir en compte dos factors. En primer lloc, l'ambiental: **l'existència d'una atmosfera procliu a la recepció de l'avantguarda**. Previ a l'activitat literària, existeix a Barcelona un clima molt favorable a la **renovació en el camp de la plàstica**. Un galerista, **Josep Dalmau**, aposta decididament per l'art modern i posa la seva sala d'exposicions al servei de la difusió i el coneixement de l'**avantguarda**. Ben aviat, el 1912, organitza una exposició de pintors cubistes on col·laboren **Duchamp**, **Léger**, **Gris**, **Gleizes**... Successivament, **Dalmau** organitza nombroses exposicions de vegades monogràfiques: **Torres-Garcia** (1917), **Miró** (1918), **Picabia**, (1922), **Dalí** (1924)... D'altres, més espectaculars, són de caire col·lectiu, com la «*Mostra d'art francès d'avantguarda*» (1920), amb la presència de **Matisse**, **Braque**, **Dufy**, **Duchamp**, **Miró**, **Dalí**... **Un segon element col·labora en la creació d'aquest clima: en arribar la Gran Guerra** molts dels artistes europeus es declaren apàtrides i es neguen a intervenir en un conflicte considerat una rivalitat domèstica entre les diverses burgesies del continent. Com a conseqüència d'aquest sentiment de revolta, els artistes, a (hora de cercar aixopluc, escullen una ciutat amb ambient artístic, no bel·ligerant: Barcelona, unida a París i al món de la bohèmia de Montmartre des dels dies del modernisme. Aquí, per exemple, edità **Picabia** en francès "*391*", revista **dadaïsta** continuada a Nova York. Al llarg d'aquests anys, **Apollinaire**, **Duchamp**, **Picabia**, **Chagall**, **Aragon**, **Breton** i altres residiren de manera transitòria a Catalunya, contribuint amb la seva presència a esperonar i renovar l'expressió artística del país.

Amb tot, cal fer una valoració que afecta tots els participants en aquesta aventura. **La introducció dels corrents de ruptura, de les avantguardes, en la cultura catalana és sovint, per als seus protagonistes, una fascinació passatgera, un fragment de la seva trajectòria artística i personal, no una adhesió vitalícia.** **Junoy** sofrirà una intensa crisi ideològica que l'orientarà vers el pensament polític i estètic més tradicional. **Folguera**, crític format en el **noucentisme**, poeta d'arrel **postsimbolista** obert a l'experiència de l'**avantguarda**, alterna la creació de **cal·ligrames** amb la redacció de sonets, i mor, prematurament, el 1919, a vint-i-sis anys. **Torres-Garcia**, decebut, abandona Catalunya. **Salvat-Papasseit**, més convençut, més sòlid en el projecte inicial, dibuixa una trajectòria que el mena del **cal·ligrama** a la **cançó**, del **cubofuturisme** a la **poesia tradicional**.

Joaquim Folguera i Josep M. Junoy

Joaquim Folguera (1893-1919), de formació **noucentista**, és un dels millors coneixedors dels corrents poètics en el període esmentat. Com a poeta és autor d'una obra que s'inscriu ortodoxament en els codis del **postsimbolisme**: *Poemes del neguit* (1915), *Poema espars* (1917). Coneixedor de les direccions de la poesia europea del moment és molt destacable la seva activitat de crític i de traductor, i té un paper important en la difusió de l'**avantguarda**. Col·laborà a "Trossos" i a "Un enemic del poble", amb articles i **cal·ligrames** originals («*Músics cecs de carrers*», dedicat a **Apollinaire**) i amb traduccions de mostres de poesia geomètrica. Atent a les evolucions dels corrents europeus, deixà una obra, *Les noves valors de la poesia catalana* (1919), esdevinguda una fita en els escassos treballs de crítica literària. Atent a les innovacions i als canvis culturals, constatà la penetració sincrònica de l'**avantguarda europea**:

«La ràpida incorporació de Catalunya a la cultura europea no deixa a la nostra poesia la quietud elaborada d'abans, sinó que paral·lelament a la pintura, rep el sotrac de les noves tendències... iniciada tot just l'obra agudíssima de Guillaume Apollinaire, de Max Jacob, de Pierre Reverdy, de F.T. Marinetti, etc., la nostra literatura es decora amb els poemes curiosíssims de dos escriptors... Josep M. Junoy i Josep V. Foix.»

Iniciat en l'**avantguarda**, **Josep M. Junoy (1887-1955)** contribueix al seu triomf en la cultura catalana, tant en la crítica d'art (*Arte y artistas*, 1912) com en la poesia. Dirigeix els dos primers números de la revista "Trossos", continuada per **J.V. Foix**, i és autor del primer **cal·ligrama** en llengua catalana: «*Oda a Guynemers*» (1915). Síntesi de motius **futuristes** (**l'heroisme**, **l'aviació**), de gran bellesa plàstica, fou traduït a diferents llengües i recollit a *Poemes i cal·ligrames* (1920), precedit d'un pròleg d'**Apollinaire**. Vers l'any vint, una crisi personal el porta a abandonar l'**avantguarda** i a participar d'actituds ideològiques i estètiques conservadores, accentuades després del 1939.

Joan Salvat-Papasseit

*Fem l'escamot dels soldats d'Avantguarda:
el primer bes que se'ns doni als primers.*

Joan Salvat-Papasseit (1894-1924), autor d'extracció proletària, és un poeta singular en la trajectòria catalana. Lluny dels orígens burgesos dels seus companys de generació, **Salvat** coneixerà dificultats econòmiques i laborals que determinaran la seva obra. De molt petit, el seu pare mor a conseqüència d'un accident laboral i **Salvat** serà acollit a l'Asilo Naval (1901), una sòrdida institució instal·lada en un vaixell ancorat al port de Barcelona. Als dotze anys, abandona l'Asilo. Sense estudis, obligat per les

necessitats familiars, s'endinsa en el món del treball, amb varietat d'oficis: adroguer, aprenent en un taller d'escultura, vigilant nocturn al port. Mentrestant, fa els primers amics (**Joan Alavedra, Emili Eroles**) i les primeres lectures. Les memòries d'ambdós recorden les seves escapades al mercat de llibres de vell i el catàleg d'autors: **Nietzsche, Maragall, Gorki, Ibsen...** Aquesta llista comprèn el **programa ideològic de Salvat, fruit d'una educació de carrer i autodidacta, i també el substrat, entre revolucionari i regeneracionista, inspirador del contingut social dels primers escrits en vers (Poemes en ondes hertzianes) i en prosa (Humo de fàbrica).**

Amb els primers símptomes de la **tuberculosi**, i per recomanació d'**Eugeni d'Ors**, ingressa a les **Galeries Laietanes**, on dirigeix la secció de llibreria. Les **Galeries** són la seva autèntica aula de formació. **Foix** el recorda voltat «*de revistes italianes i franceses d'avançada que rep amb enganyosa regularitat*». Allí estableix contactes amb els intel·lectuals catalans de l'època, tant els de tradició acadèmica i **noucentista** (**Riba, Arderiu, Manent, Garcés, Esclasans, Folguera, Sagarra, Sunyer, Pla, Casanovas, Obiols**) com els arrengherats amb la ruptura i (aventura cultural (**Torres-Garcia, Junoy, de Sojo, Sànchez-Juan, Borralleras, Foix**)). Amb la majoria, l'autor crea lligams d'amistat forts.

Salvat comença la seva activitat d'escriptor amb articles d'agitació social publicats en castellà, sota el pseudònim **Gorkiano**, a la revista "Los Miserables" i després recollits al volum *Humo de fàbrica* (1918). Però en una lletra d'aquest mateix any a **P. Gener, Salvat** marca una evolució: «*Us prego que volgueu anomenar-me Salvat-Papasseit i deixeu el Gorkiano com a cosa passada i morta.*» Ha mort l'escriptor polític en castellà i neix el poeta líric, *congènitament líric*, dirà **Foix**, en català. **Salvat** esdevé ràpidament un divulgador de la primera **avantguarda** a través de les revistes — "Un enemic del poble" (1917-1919), subtitulada "Fulla de subversió espiritual", on col·laboren **Torres-Garcia, Folguera, Garcés, Foix** i ell mateix, i "Arc Voltaic" (1918)— i a través de la publicació de manifestos: «*Sóc jo que parlo als joves*» (1918), «*Concepte de poeta*» (1919) i, sobretot, «*Contra els poetes en minúscula. Primer manifest futurista català*» (1920).

El 1919 **Salvat** publica *Poemes en ondes hertzianes*, el primer volum d'escriptura moderna de les literatures peninsulars: **cal·ligrames, cal·ligrafies geomètritzants, paraules en llibertat**. Els **temes** (l'exaltació del tròlei, del transatlàntic, del far) són un **perllongament del futurisme italià**. Ara bé: més enllà de la ruptura formal, el contingut social hi triomfa: «*Columna vertebrals*» és un manifest ideològic que sintetitza les inquietuds del poeta; «*Plànols*», un **cal·ligrama** esplèndid, aixeca la maqueta urbana de les desigualtats socials a Roma; «*Passeig*» i «*54045*» recullen la soledat de l'home a la ciutat industrial i «*Drama en el port*», la misèria de l'emigració...

El volum immediat, de títol dual, *L'irradiador del port i les gavines* (1921), registra un grau més de l'evolució. Si l'irradiador, el far, remet al **futurisme**, les *gavines* evoquen una imatge tradicional de la lírica. Els primers poemes

perllonguen la lectura del llibre anterior, però a mesura que avança la lectura, els ressons de l'**avantguarda** es fonen per fer lloc a una poesia de temàtica variada **optimisme vital, el món del treball, l'amor, el sentiment religiós...**) expressada en un formalisme àgil, amb tendència a una poesia de formes menors, d'art breu, a la cançó: «Res no és mesquí / ni cap hora és isarda / ni és fosca l'aventura de la nit.»

L'any següent, la reincidència en la malaltia el reclou uns quants dies al sanatori de la Cercedilla. L'ambient hostil a Catalunya captat al Guadarrama inspira un llibret breu, *Les Conspiracions*, amb textos de contingut nacionalista. Una nova recaiguda el reclou a les Escaldes, a la Cerdanya francesa. Entre la primavera i la tardor del **1922** redacta els seus grans reculls. El primer, *La gesta dels estels*, subtítulat *Mostra de poemes*, de temàtica diversa, inclou el catàleg dels interessos vitals de l'autor, comú al desplegat a *L'irradiador...* Des del primer poema, **Salvat** es distancia de l'**avantguarda**, sense oblidar mai del tot una certa llibertat d'escriptura, però emprenent amb decisió el retorn, per la via del cançoner, a la poesia formalista. Aquesta ruta condueix **Salvat** a l'expressió del sentiment amorós sobre estratègies i materials procedents del cançoner. Uns recursos (**paral·lelismes, al·legories, el·lipsis...**) que potencien alguns poemes de *La gesta...* i que culminen, pel camí de la perfecció estilística, al llibre següent, considerat la gran creació del poeta. Al *Poema de la rosa als llavis* (**1923**) **Salvat** descriu, amb detallisme i precisió, la història íntima que cobreix les fases del procés amorós, del desig (*Perquè has vingut / ara torno a estimar*) al cant exultant de l'encontre sexual (*Visca l'amor que m'ha donat l'amiga*). En el triomf de la forma es verifica la revolució, molt més enllà de les propostes de ruptura inicials. **El realisme, la felicitat, el plaer d'estimar, es projecten amb la saviesa de l'infant i la innocència de l'expert.** Sense malícia, sense culpa. Lliures. I inèdits, insòlits, en la tradició pròpia.

De retorn a Barcelona, instal·lat prop del mar, **Salvat-Papasseit** mor l'any següent. Al coixí, un darrer text de publicació pòstuma: *Poemes de l'Óssa menor*. I al subtítol, una indicació: *Fi dels poemes d'avantguarda*.